мм-1

1

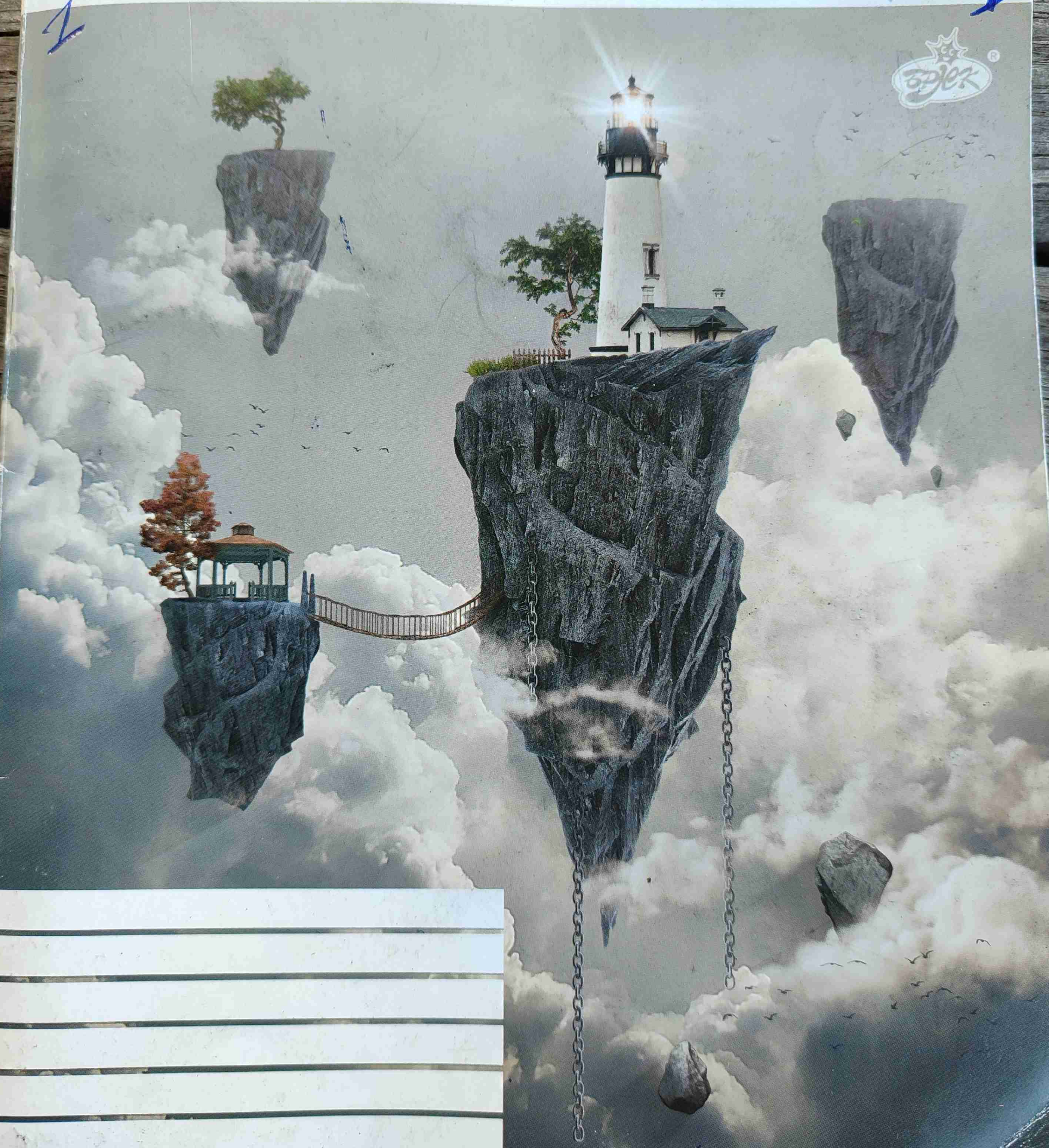

Цю книгу присвячую маріупольцям — мужнім і незламним духом жителям прекрасного міста, які є втіленням сили, надії та незгасної любові до рідного Маріуполя.

КИЇВ ♡ МАРІУПОЛЬ

ІРИНА ПОНОМАРЬОВА

КЛІО КИЇВ

ТОВ «Видавництво „Кліо"»

2024

Маріуполь на хвилях історії (1780–2022 рр.)

МІСТО МАРІЇ. Йому нині присвячують вірші, пісні й цілі романи, воно стало символом нескореності й надії. У пропонованому читачам нарисі історії Маріуполя Ірина Пономарьова зібрала надзвичайно цінний матеріал з історії міста: від часів, коли у Надазов'ї запорозькі козаки заснували зимівники, і до російської окупації у 2022 р. У цій книзі авторка зібрала безцінні відомості, зафіксовані в документах Маріупольської міської думи та Маріупольського грецького суду, міських часописах і записках мандрівників, купців, послів, листівках і фотографіях, спогадах і переказах містян і навіть відомих маріупольських блогерів — дослідників історії міста, розповіді про артефакти, що до повномасштабного вторгнення зберігалися в Маріупольському краєзнавчому музеї.

Зазначені матеріали дають змогу поринути в мальовничий світ приморського міста, яке врешті стало українським промисловим гігантом і яке зруйнували російські війська лише за два перші місяці окупації, свідком чого була сама авторка.

Книга адресована всім, хто цікавиться історією України й Маріуполя зокрема.

24.06.2025

Ірина Пономарьова - Маріуполь на хвилях історії. [Стор. 351]

ЗАСТУПИЛА ЧОРНА ХМАРА...

24 лютого 2022 р.

Ранок того дня розпочався тихо й спокійно, але всього лише кілька годин потому його розірвали вибухи. Перший удар призвів до паніки та хаосу. Люди тікали зі своїх будинків. Школи, лікарні, магазини - все зупинилося, а місто затягли чорні хмари з диму та пилу. Сирени вили тривожним сигналом. Вулиці заповнили містяни, які шукали притулку та порятунку. З кожною годиною ситуація ставала все більш напруженою. Війська ворога вже наближалися до нашого міста, і мешканці робили все можливе, щоб захистити себе та своїх рідних. Напередодні війни майже ніхто не вірив, що це станеться

але тепер нам доводилось діяти швидко та рішуче, щоб вижити. Маріуполь, колись спокійний і прекрасний, опинився в облозі. Затишне портове місто Маріуполь раптом перетворилося на поле бою. Спогади авторки про початок російської окупації занурять вас в історію, яка назавжди змінила місто, — відчуйте реальність місцевих мешканців. 352 У ніч перед Різдвом 2022 р. мені наснився дивний сон: я бачила моє прекрасне й улюблене місто Маріуполь наповнене блискучими веселими вогнями. Щасливі люди. Потім — темне підземелля, де я йшла на дотик без світла, телефона та сумки в стані повного безвиходу. Й раптом опинилася в Раю, де палюсин, сонце, радість, усмішки, смачна кава. Про

кинулася й вирішила не звертати уваги на сповидіння. Попереду багато справ. Різдво та Новий Рік 2022 в Маріуполі були дуже яскравими й красивими. Містяни раділи, що місто ожило, стало затишним та привабливим

2022 ⇒ 2·2·2 = 8 хм...

Маріуполь – це моє життя, в тут народилися мої діти, онуки, чоловік і я. Відповідно до традиції, я склала список своїх бажань на наступний рік. Було задумано багато подорожей: до Грузії, Греції, на острів Крит, Парижа.. Наперед можу сказа

ми, що багато з них бажань здійснилося, але зовсім не так, як мені це уявлялося. Святковий настрій було трішки зіпсовано, бо сильний вітер поламав головну новорічну ялинку Маріуполя біля Драматичного театру. Будучи професором етнології, я знала, що з давніх-давен життя дає людям знаки. І цей знак не можна було назвати добрим. Однак я ж сучасний учений! Що за забобони? Ялинку, звичайно ж, швидко відновили. Та через три місяці багато містян згадало про цей випадок

коли в березні на будівлю Драматичного театру, де ховалися від російських обстрілів сотні містян, російський літак скинув потужну авіабомбу.

Та повернімося до повоєнних святкових днів. Тоді в атмосфері міста та й усієї України, дзвеніли легка тривога та напруга. Усі навколо говорили про готовність Росії до воєнного вторгнення. У ЗМІ обговорювали інформацію про те, що Україну чекають серйозні випробування. Однак маріупольці вірили, що місто під міцною військовою охороною. Багато людей було переконано, що місто захищають вищі сили, адже Маріуполь

названий на честь Пресвятої Богородиці Марії з вірою в те, що це забезпечить його добробут та захистить від негараздів. Ця віра допомагала містянам відчувати спокій та надію, незважаючи на будь-які труднощі. Усі ж бо пам'ятали, що Маріуполь пережив уже російсько-турецьку та Другу Світову війну і вистояв, не зник. Лютий 2022 р. став надзвичайним випробуванням для всього Маріуполя. Російська воєнна агресія нагнітала страх по всій країні, але наше місто, сповнене впевненості, стояло на своїй позиції, 353 вірячи у свою надійну оборону. Керівництво Маріуполя та впливові особи, зокрема Рінат Ахметов, неодноразово заспокоювали містян, переконуючи їх, що Маріуполь має міцні оборонні структури та

готовий до будь яких викликів. На багатьох зустрічах і заходах вони наголошували на тому, що місто пережило важкі випробування і вміє захищати себе від будь яких загроз. Місцеві медіа також підтримували цю ідею, розповсюджуючи повідомлення про те, що Маріуполь має ефективну систему оборони яка отримало достатню підтримку від уряду і інших органів влади. Хоча серед більш обізнаних жителів ширилися різні чутки та сумніви, багато маріупольців вірило словам керівництва і продовжувало жити своїм звичним життям, сподіваючись на краще. Але чи були ці переконання достатньою запорукою надійності міста перед небезпекою, що невпинно насувалася?

ВЕРА@НАДЕЖДА
@ЛЮБОВЬ@MRPL

Українське телебачення повідомляло що

американська розвідка має дані про можливий напад Росії на Україну. Однак більшість маріупольців була переконана, що сучасне суспільство не дозволить жодних воєнних дій. Ніхто не готувався до надзвичайних ситуацій. Але настав ранок 24 лютого 2022 р. — ранок початку „спеціальної військової операції" Росії в Україні. Настали часи, коли ти не знав зранку, що робитимеш увечері. MEMENTO MORI @MRPL

Син авторки Василь зателефонував і повідомив, що нашій сім'ї терміново потрібно перебратися до підвалу, бо можливі воєнні дії. Небезпека велика. Звідки він знає? Він у Чорногорії. Але син виявився правим! Рівно через три години після того, як ми з онуками та їхньою матір'ю поспіхом перейшли до підвалу, російський снаряд влучив у будинок, де ми щасливо жили. Замість квартири — лише велика діра(

ми дізналися про це значно пізніше).

У підвалі, де ми вирішили провести пару днів, уже було кілька сімей із дітьми (дванадцять дітей віком від 9 до 16 років) і тваринами (ми свого кота Марселя залишили вдома). Знаєте, що було найцікавіше? Поки ми були в підвалі, ніхто не захворів. Ми не мали повноцінної гігієни, дезінфекції, але при цьому ніхто не захворів. Руки мити не було змоги, але організм, вочевидь, уже був налаштований на виживання.

Поверхом вище над нами мешкав чоловік, який понад 20 років пересувався в інвалідному візку. Він не вірив у можливу війну, тому категорично відмовився кудись переїзджати. 354 Йому було зручно вдома. Він переконував нас, що у XXI ст. в Європі політичні конфлікти можна швидко врегулювати, а ми із сином просто піддалися загальній паніці. Але хвилювання за наших дітей все ж нас не полишало. Тож було ухвалено загальне рішення: чоловік і кіт залишаються на господарстві. Про всяк випадок ми залишили їм їжі й води на тиждень. А самі, взявши документи, воду, ліхтар, телефон, банківські картки, гаманець, переїхали, як нам здавалось, на кілька днів до безпечного місця – у будинок, де на першому поверсі була кав'ярня, а під нею –

міцний подвал. C'EST DE L'EAU (фр. пісня)

Перший тиждень у підвалі, коли ще були електрика й вода, був сповнений страху за сім'ю, близьких і наше місто. Але надія ще також була, хоча тривога не полишала. Наша дочка Алінка жила тоді в Ірпені, передмісті Києва. Увечері вона зателефонувала й повідомила, що вона з другом виїжджає в невідомому напрямку. Ширилися небезпечні повідомлення. І... наступного ранку Ірпінь і Бучу бомбардувала російська авіація.

БУЧА | ИРПЕНЬ

Яким же було життя дітей у підвалі? Спочатку вони грали настільні ігри, які ми принесли із собою. Грати в рухли

ві очі практично не вдавалося, адже тривали постійні обстріли. Було дуже холодно, температура на вулиці опускалася до −10°C. Треба було берегти тепло, відтак усі діти обов'язково перебували поруч із батьками. Моя онука Анюта взяла із собою до сховища маленьке електричне піаніно і й постійно грала нам „Щедрика" та малювала (доки була електрика), додаючи трохи оптимізму й підтримуючи всіх морально.

З нами в підвалі було семеро тварин, але двоє котів не

витримало тяжких випробувань. Не всім підходили такі умови. Господарі взели, звичайно, для своїх домашніх улюбленців корм із дому, але він закінчився, і доводилося шукати для них харчування в магазинах, наражаючись на небезпеку. Тварини дуже все відчували і часто підказували нам, що треба готуватися до обстрілу. ОБСТРЕЛ @MRPL

У нашому підвалі ніяких благ цивілізації теж швидко закінчилися. Будинок, де ми жили з чоловіком і котом, розташовувався в трьох кілометрах від підвалу, але туди вже було пройти неможливо через безкінечні

килимові бомбардування. "Страх – пуста трата часу", – не знаю, хто сказав, але дуже влучно. Коли росіяни почали бомбардувати з літаків, кораблів, танків, вже не було часу боятися. Треба було постійно ухвалювати рішення: або бігти
355 до виходу, або лягати на брудну підлогу, або закрити своїм тілом дітей. Усі, хто був у підвалі, вирівнялися у своєму становищі. Те, що я професорка, не давало мені жодних переваг. Усі були рівні, незалежно від матеріального й професійного статусу.

А. Пономарьова, "Україна моя" (малюнок з підвалу). 28 лютого 2022 р. Фото І. Пономарьової.

РОСІЯНИ ОБСТРІЛЮВАЛИ ЖИТЛОВІ КВАРТАЛИ

усі виконували важку роботу. Якийсь час було невелике затишшя, і я провела лекцію для дорослих та дітей про походження людини й історію людства. Мені дуже хотілося надихнути всіх на краще. Адже погане завжди колись небудь закінчується.

Та невдовзі звуки вибухів стали наближатися, і вже вийти з підвалу не було жодної можливості. У будинку, де ми перебували, на другому поверсі були азовці, які нас захищали. Росіяни ж спеціально обстрілювали житлові квартали, щоб зрозуміти, звідки наші хлопці можуть відстрілюватись. З'ясувавши координати, вони цілеспрямовано бомбардували ті райони, де зосереджувався „Азов". Через два тижні росіяни розпочали масовані атаки. Ми вже не могли нікуди вийти, навіть щоб приготува

Ті їжу. ⌐ А ще через два тижні прийшов відчай. „Визволителі" з Росії звільняли місто від життя. Забрали навіть повітря. У підвалі воно закінчувалося, а підійматися було небезпечно через обстріли. Маленьке підвальне віконечко трохи відчинялося, дозволяючи побачити вулицю вкриту сміттям та уламками. Особливо некомфортно було перебувати в темряві й без будь якої інформації про те що відбувається. День другий, третій... Ми не розуміли і не знали ситуації в місті, країні, світі. Джерел інформації в нас не було. Ті

Лиш тоді я зрозуміла вислів Олександра Дюма „Невідомість гірша за всі кари у світі". Протягом кількох днів навіть найдорожчі (356) телефони перестали виконувати свої функції й не мали жодної цінності. Згадала світ різдвяний сон. Там був темний і страшний підвал. Але реальність виявилася ще страшнішою, оскільки вона доповнилася безкінечними обстрілами. Згадалося багато, але нав'язливим спогадом було завершення мого сну – чи справді рай? Чи це кінець життя? Хотіло

18	ММ-І	Хотілося вірити в краще	Рей Бредбері

ся вірити в краще. Але як? І ось тоді я зга
дала слова з „Кульбабового вина" Рея Бред
бері про те, що коли тобі погано, „треба
добряче виспатись, або хвилин десять пореве
ти, або з'їсти п'ять порцій шоколадного моро
зива, або ж усе це разом — і ось тобі найкра
щі ліки". Добре ви
спатися в таких умовах
навряд чи вдасться, попла
кати — можна. Але в мо
їй сумці виявилося кілька
плиток гіркого шоколаду.
Я тихо витягла й поклала
до рота своїм однокам та
їхній мамі. Себе порадува
вала. Виявилося, автор
правий. Гарний спосіб.

Спробувала виспатись. Але прокинулася від вибуху. Знову подивилася в маленьке віконце на вулицю. Чи це дійсність? Сусідні будинки повністю зруйновані. Росія знищує російськомовне 500-тисячне місто Маріуполь разом із його мешканцями – жорстоко, цинічно, безперервно – усіма можливими сучасними засобами: авіабомбами, ракетами, різноманітними снарядами з літаків, кораблів, танків, гармат... Під час вибухів люди поводяться по-різному. Хтось намагається сховатися

20 ПІД ЧАС ВИБУХІВ ПОРІЗНОМУ ЛЮДИ ПОВОДЯТЬСЯ ХТОСЬ НАМАГАЄТЬСЯ СХОВАТИСЯ ХТОСЬ КРИЧИТЬ

Хтось кричить, а хтось байдуже йде далі, можливо, туди, де раніше був щасливий. Сильні емоції викликала картина, ніби з художнього фільму: мама нестямно веде хлопчика та дівчинку віком 5-6 років, не звертаючи уваги на вибухи. На запитання „Куди ви йдете? Ідіть до сховища" вона відповіла абсолютно беземоційно: „Діти три дні нічого не їли, ми шукаємо їжу..." Багато хто в місті не хотів миритися з таким життям і... крокував донизу з розбитих балконів. Однак були й

такі містяни, які чекали на прихід ро сіян. У маленьке віконце ми побачили як один чоловік побіг назустріч ро сійському танку зі словами „Наші їдуть! УРА!", але танкісти його просто роз стріляли. Те, що залишилося від прихиль ника „російського миру", можуть показува ти лише у фільмах 18+. Протягом кіль кох днів усі магазини й аптеки розгроми ли, люди розуміли, що довіряти мож на лише собі. Як кажуть, наше щастя — у наших руках. Усе, що можна було винес ти 357 зі зруйнованих торговельних центрів, тягли до підвалів. Проте через обстріли не всі могли донести своє „щас тя". Якось повз наш підвал за допомо гою інвалідного візка рухалася жінка

досить поважного віку. У руках вона несла вудку для риболовлі (поруч був магазин під назвою „ВСЕ ДЛЯ РИБОЛОВЛІ").

– Звідки у вас вудка?

– Поміняла на цигарки. Завтра моєму чоловікові буде 80 років, хочу привітати. Плануємо разом ходити на риболовлю. Наші українські військові скоро звільнять Маріуполь. Ці оптимістичні слова та віра в хороше майбутнє нас надихнули, та незабаром розпочався черговий обстріл і... невідомо чи зможе ця жінка здійснити свою мрію. Моїм світлом

У підвалі були мої онуки Юрій та Анюта. Вони все розуміли. Так, були складні ситуації, але коли я їх обіймала, то сама розуміла, що головне – усі живі. А все інше (брудні руки, оскільки воду берегли лише для втамування спраги, відсутність туалету...) – то меншим. 25 березня – день народження Юрчика. Ми завжди пам'ятали що це також День незалежності Греції. Адже в венах моїх онуків тече й грецька кров. Тривалий час у нашій сім'ї дні народження святкувалися весело й дуже смач

24 | ММ-І | СВОЄ 15-РІЧЧЯ ЮРЧИК ЗУСТРІВ ПО ДОРОСЛОМУ СПОКІЙНО РЕАГУЮЧИ НА ВИБУХИ

Своє 15-річчя Юрчик зустрів по-дорослому, спокійно реагуючи на вибухи та вітання усіх присутніх у підвалі. І лише на мить, коли я вручила йому його улюблену шоколадку, він став по дитячому щасливим.

Ю, але не цього разу...

Мама моїх ошуків Оля якапицуя обері гала дітей і вдень і вночі. А коли не було обстрілів, проводила для всіх хлопчиків та дівчаток, які були в підвалі, заняття з англійської мови. Без книг, паперу, ручок. І всі дивувалися як діти

швидко все засвоюють. Їм було дуже цікаво. Анюта, як наймолодший учасник англійського гуртка, охоче брала участь у дискусіях англійською мовою. Вона багато малювала та читала, але під час обстрілів і вибухів голосно кричала:

– Я хочу жити!

Я хочу жити!!!

Літаки, летіть до своєї росії!

Вона повторювала це як заклинання. Якось у неї випав молочний зуб. Я почала її переконувати, що це гарний знак. Отже скоро

будуть хороші події! До того ж військові з Азова, які захищали нас на другому поверсі нашого будинку, повідомили, що Ук

ХЛОПЧИКИ В ПІДВАЛІ ГРАЮТЬ ПРИ СВІЧКАХ
БЕРЕЗЕНЬ 2022 р. фото Е. Пономарьової

раїна скоро увійде до Євросоюзу. Це трохи заспокоїло Анрту. Через кілька хвилин вона почала запитувати:

— Євросоюз — це добре?

— Звичайно, тобі там сподобається, —

відповіла я, щоб її заспокоїти. — А там є зубні феї, як в Україні, які приносять подарунки під подушку, коли в дітей випадають зуби? — Потім вона заснула. Ми разом із її мамою як подарунок від феї поклали під її подушку 500 гривень. Прокинувшись уранці вона виявила гривні у завітному місці і почала розслідувати:

— Вчора ж говорили що наша країна вступає до Євросоюзу. Так чому зубна фея не поклала євро а

сине гривні? Наступного разу під час затишшя мала Анюта несподівано постави ла фінансове запитання:

359

– А нам з Юрою як дітям війни бу дуть видавати гроші? Адже іграшки зникли. На моє здивування її знаннями про виплати лю дям які пережили Дру гу Світову війну, вона просто відповіла: – Коли грала на подвір'ї, сусіди пенсіонери обговорю вали цю тему. Дітям завжди хочеться чогось нового. У звичайному жи тті наша 8-річна Анюта

двигатних книг не вибирала. Вони якось не цікавили її. Телефон, ноутбук, а тепер замінили всі паперові варіанти. Та вже минуло кілька тижнів, як ми жили при свічках без будь-яких передумов до появи електричного світла. Анюта blукала сюди-туди, викликаючи обурення де яких дорослих через те що ставала їм на пот. Тось вона раптом поба чила книгу видану бли зько 30 років тому. Кни га мала поганий вигляд: брудна, м'ята. Анюта прочитала на обкладинці «Льюїс Керролл Аліса в Країні Див». Вона

сина зручніше й читала, не звертаючи уваги ні на вибухи на вулиці ні на голодні вибухи в животі. Для мене це було важливо, бо в ситуації, коли немає їжі, запитання дитини ,,А коли ми будемо їсти?" викликало купу емоцій. Виявляється, це дуже страшне запитання, якими годували дітей. Можна було

підніматися з підвалу, щоб на подвір'ї зварити кашу. Ми мали певні запаси сухих продуктів. Але це 50 на 50. Невідомо, чим ця справа може завершитися. Часто за неї люди платили занадто високу ціну. Ми були свідками, коли вся

Сім'я з п'яти осіб зібралася в сусідньому під'їзді в очікуванні на гарячу їжу. Готували. Розмовляли. Намагалися жартувати й підбадьорювати одне одного. Вони стояли навколо вогнища. Вогонь обмежували камені, на яких стояла каструля із завітною мрією. Дорослі та діти вдихали смачний аромат простої страви, до якої додали ароматних спецій. Мабуть, пакетик залишився з кращих часів.

Каструля з кашею дарувала надії для отих чужих, (очікуючих!)

Вогонь поступово зменшувався, і страва вже майже була готова. Ось воно – щастя! О цікування спокоти. Знемацька звідкись – вибух. Ми лягли на землю, закриваючи один одного (російські обстріли житлових кварталів Маріуполя вирізнялися несподіванністю). Війська ворога могли мінливо стріляти протягом діб там і тут, а могли за кілька хвилин знищити цілий мікрорайон. Цього разу стихло 360 за кілька секунд. Піднялися і... побачили, що вже нікому радіти довгоочі

куваній страві. Неушкодженою виявилась лише каструля з кашею. Усі члени цієї сім'ї пішли з життя... в радісному очікуванні на смачну їжу. Якось до нашого сховку заскочив ДНРівець 360

якого росіяни відправили на війну з Донецька. Він забіг до нас із проханням про порятунок. У руках чоловік тримав один магазин від автомата, бо всі інші частини зброї російське командування наказало здобувати в бою. Азовці натомість були дуже добре озброєні. До того ж їм регулярно привозили допомогу, з якої вони підгодовували

34	ММ-І	З одного боку стояли кадиров ці з другого наші азовці

наших дітей. Під час спілкування з ними я дізналася, що це американські продуктові набори, укомплектовані на один прийом їжі. Сили військових тоді були нерівними. Дуже довго точилися бої за Морський Бульвар, власне, де ми й перебували. З одного боку стояли кадировці, з другого - наші азовці. Сорок днів вони один з одним перестрілювалися. У результаті майже всі будинки було зруйновано. Потім росіяни біля проспекту поставили машину з грамофоном, з яко

го лунало „С ЧЕГО НАЧИНАЕТСЯ РОДИНА".
Згодом почали через рупор оголошувати про можливість евакуації. Частинко людей по їхала особливо родини з дітьми. Поїхати але доїхали чи ні — невідомо. Наш Ма

ріуполь дихав лише між вибухами. Навколо гинули дорослі й діти. Домівки розсипалися й перетворювалися на груди уламків. Життя людей було нічого не варте. Я мала в гаманці й гроші й банківські картки але вони нічого не значили. Великою цінністю був звичайний весняний дощ

Люди вибігали на вулицю набрати живо-творчої рідини — ВОДИ. Але перед тим прощалися. З вулиці поверталися не всі. Кому виходили готувати на вогнищі, обіймалися про всяк випадок. Прийде завтра чи ні — ніхто не міг відповісти. Я розуміла, що не можу змінити ситуацію, тож весь час була як натягнута струна.

У будь-який момент потрібно було ухвалювати рішення. Я не розуміла що відбувається в місті. Що робити? Підійшла до Анюти й почала читати алект її казки: «„НЕ СУМУЙ, —

сказала Аліса. "Рано чи пізно все стане зрозуміло, все встане на свої місця і впорядкуєть ся в єдину красиву схему як мереживо. Стане зрозуміло, для чого все це було потрібно, тому що все буде правильно. Життя дійсно пока зує, що чим більше ти нервуєш і напружуєшся, тим сильніше заганяєш себе в тупик ускладненої ситуації. Але, ко

361

ли ти видихаєш подих, заспокоюєшся і відпускаєш все – все налагоджуєтся і ви рішуєтся". Я тільки потім, коли я опиши

лася на прекрасному острові Крит, зрозуміла ці слова з казки. Але повернімся до квітневого Маріуполя. Йшов наш 46-й день у підвалі. Вода майже закінчилася. Навколишні будинки було зруйновано. Ми зрозуміли що мета російської „спеціальної воєнної операції" – стерти Маріуполь з лиця землі. Але чому? Ми всі ставили це запитання. Агресори сподівалися що російськомовне місто Маріуполь зустріне їх хлібом і сіллю. Їх очікування не справдилися. „Друга армія світу", як назива

ли себе росіяни, протягом 40 днів не змогла захопити одну вулицю, де був наш підвал. „Азов" захищав Маріуполь до останнього, і росіяни застосували тактику спаленої землі — методично знищували по черзі будинки один за одним.

Після чергового вибуху міни в нашому будинку утворилася велика діра. Усім стало зрозуміло, що життя всіх учасників нашого підземного театру під загрозою. А щойно вийшли азовці, міна прилетіла в наш будинок і зачепила підвал. Тоді ми усвідомили, що вже зовсім

40 КАДИРІВЦІ ВСЕ ЗАЧИЩАЛИ ЩОБ НЕ ЗАЛИШИТИ НАВІТЬ НАТЯКУ НА СПРОТИВ. ПАНІ УДАЧА

Скоро від нашого сховища нічого не залишиться. Кадирівці все „зачищали", щоб не залишити навіть натяку на спротив. Будинки повністю руйнували спочатку танками, а потім мінометами. У цій ситуації я ухвалила рішення вийти на вулицю і з закликом „Солдати, допоможіть! Тут у підвалі діти!" йшла вперед, йшла і кричала.

Навколо вибухали снаряди. Мене рухало лише одне – ТРЕБА РЯТУВАТИ ДІТЕЙ. І схоже, пані Удача усміхнулася мені. Через деякий час мого блукання серед руїн я побачила, як хтось махає мені рукою з напівпідвально

го приміщення. Я увійшла туди й побачила російського військового. Йому було років 18-20. Він дивився на мене переляканими очима.
– Ви хто і що робите в Маріуполі?
– Нам сказали, що ми їдемо на навчання.
Командування їх обмануло. Вони потрапили в епіцентр воєнних дій. Я подивилася на цього хлопця: гарний, блакитноокий, круглощокий з рум'яними щічками – і подумала що його мама дбала про свого сина для щасливого життя та мріяла про успішне й радісне майбутнє для свого сина. А потім звернулася до молодого солдата щоб ді

25.06.2025 О.Р.

42 ТОВАРИШУ КОМАНДИР ТУТ БАБУСЯ ПРИЙШЛА ПРОСИТЬ ДОПОМОГУ | ДЕ БАБУСЯ ЯКА БАБУСЯ

знайти чи є тут командир для розмови. Юнак пішов. Почула, як він звертається до командира.

362 — Товаришу командир, тут бабуся прийшла. Просить допомогу. Моя реакція була

миттєвою, Де бабуся? Яка бабуся? Тут окрім мене нікого немає. Розуміння того що він назвав мене бабусею перекрило всі інші емоції. Мене яка все життя стежила за своїм зовнішнім виглядом і отримувала масу компліментів на свою адресу стали називати бабусею. Це ще той удар. Проте до речі згодом коли побачила се

бе в дзеркалі, зрозуміла, що ця молода рожевощока російська дитина зі зброєю була права. За 46 днів у підвалі я втратила понад 10 кілограмів ваги. Часом люди, які хочуть схуднути, кажуть, що вони нічого не їдять але в них такий обмін речовин в організмі, що не дозволяє знизити вагу тіла. Я на практиці перевірила: підвал, майже без їжі та води — і жодний обмін речовин не завадить схуднути вагу (жарт). Загалом хочу зауважити що мої антропологічні дослідження завжди мені допомагали. Військові з російської армії, які зустрілися на моєму шляху на щастя виявилися розумним антропо

44 Військові з російської армії вирізнялися розумним антропологічним видом

логічним видом. Тож коли вийшов командир що на його обличчі я побачила бажання до помогти нашій групі з підвалу. Він ~~на~~ су проводив усіх дітей до безпечного місця. Правда у мене виник конфлікт із представником дуже неприємного антропологічного типу – військовим із так званої ДНР, який не хотів нас пропускати. Так ми зрозуміли, що російські військові конкурують між собою. А мій внутрішній конфлікт теж наростав. З одного боку я мала бути вдячною за те що російський військовий врятував моїх онуків, з другого боку, через нього загинули сотні

І Я ПОСТАВИЛА РОСІЙСЬКОМУ КОМАНДИРУ ЗАПИТАННЯ НАВІЩО ВИ ПРИЙШЛИ В НАШЕ МІСТО

людей у Маріуполі. Ми їхали в автобусі. Нам скоро виходити. І я поставила російському командиру запитання: – Навіщо ви прийшли в наше місто? Відповідь була передбачувана: – Я військовий. Зобов'язаний виконувати накази вищого командування. Усе моє розуміння про походження й еволюцію людини перевернулося. Цікаво цей військовий – це homo? Але якщо він людина розумна, як він може виконувати накази знищувати мирне місто? Можливо, це окремий вид людини – homo rosiyaticus? Що в голові в російських

И.6 | ЩО В ГОЛОВІ В РОСІЙСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ
РОЗДУМИ | ОЛЯ З ДІТЬМИ ЇДЕ ДО ЄВРОПИ

військових? Або їхні нейронні зв'язки
(363) сплуталися так що вони спокійно
сплять отримують нагороди за руйну-
вання мирних міст, а їхні сім'ї пиша-
ються їхніми „подвигами"! Роздуми...

Та продовжимо нашу
після підвальну історію.
Після довгих роздумів
я ухвалила рішення:
Оля з дітьми їде че-
рез Росію до Європи, а
я залишаюся в Маріу-
полі. Адже у нашому будин-
ку на мене чекали мій
чоловік і мій кіт.
Автобус зупинився. Усі
хто був у підвалі за

лишали місто, тож мені потрібно було вийти. Це вже була та частина міста де бої закінчилися. Скрізь висіли російські прапори. „Освободітелі" звільнили мешканців Маріуполя від нормального життя, від елементарних побутових умов, а то й просто від життя. Десь далеко біля якогось під'їзду люди щось готували на вогнищі. Я йшла знайомими вулицями. Більшість будинків – купи каміння. Сумніваюсь що мешканці які залишалися в них вижили. А що з моєю сім'єю та будинком? Я намагалася не уявляти жодних картинок. Вийшла на проспект

48 НІЧОГО НЕ ЗАЛИШИЛОСЯ ВІД НАШОГО ГАРНОГО УВІТУЧОГО Й ЗАТИШНОГО РАЙОНУ

Перемоги. Нічого не залишилося від нашого гарного, увітучого й затишного району. На одному зі зруйнованих будинків з'явився напис „проспект Кадирова". Уже перейменували... Уже знищили – і задоволені. Дуже символічно. Для них гасла та прапори важливіші за людські життя. З тугою брела, намагаючись не стати на снаряди, які лежали скрізь у великій кількості! Згадала слова Ремарка: „Хто нічого не чекає, ніколи не буде розчарований". Ось гарне правило життя. То

рові все що прийде потім видається вам
приємною несподіванкою". Але до спор
приза було ще далеко, та це вже інша те
ма. Що було після підвалу? Як вижива
ли 46 днів під бомбами мої чоловік Василь
і кіт Марсель? Та найцікавіше було
потім, коли мій сон здійснився, і ми
опинилися в прекра
сному раю... Моє
улюблене висловлюва
ння: все що має ст
атися обов'язково ста
неться, все, що не має
статися, не станеться.
А життя непередба
чуване й тому прекра
сне! Далі буде...

IT'S A BEAUTIFUL LIFE
ACE OF BASE MUSIC

50 ЯКЕ ЩАСТЯ ПОЧУТИ ГОЛОСИ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ ОТРИМАТИ СОТНІ ПОВІДОМЛЕНЬ

З чоловіком і котом ми зустрілися й згодом опинилися в будинку родичів чоловіка у селі Козацькому за 20 кілометрів від Маріуполя. Це вже була територія, де володарювали росіяни та їхні спільники. Але тут був інтернет і мобільний зв'язок! Яке щастя почути голоси рідних і близьких отримати сотні повідомлень. Хтось хвилювався, хтось підтримував, хтось радів. Але що робити далі? 365 Як жити? Де жити? Наш кіт Марсель поводився як заправський партизан:

НАШ КП МАРСЕЛЬ ПОВОДИВСЯ ЯК ЗАПРАВСЬКИЙ ПАРТИЗАН 365

пересувався, притискаючись до землі, оглядаючись навколо на 360 градусів. Російські військові ходили дворами, заходили до будинків місцевих мешканців і забирали чоловіків для участі у військових наступах для захоплення української території. Звісно мало хто з цих мобілізованих залишався живим. Усі розуміли що відбувалося... Сумні та важкі дум

Кот Марсель із маліуполя (о. Крит Греція) 2022р. Фото Л. Пономарьової

Не шалю нікого не трогаю починяю примус

Котам почему-то всегда говорят "ты", хотя ни один кот никогда ни с кем не пил брудершафта?

АХ МЕССИР МОЯ ЖЕНА

ки про майбутнє... І ось раптом повідомле
ння з Грузії. Мої колеги запрошують нас
приїхати на острів Крит. Я сповнилася збен
теження та радості. Як це можливо - здійс
нити таку далеку подорож? Але поступово
ми почали діяти.
Довго отримували
перепустку на виїзд із
ДНР. Потім були скла
дні переміщення на те
риторію Росії, а звідти
- до Грузії. Дуже ба
гато не лише украї
нських, а й російських ко
лег допомагали нам.
У Грузії нас зустріли
дуже привітно. Ми -
українці - постійно від

У ГРУЗІЇ НАС ЗУСТРІЛИ ДУЖЕ ПРИ

ВІТНО [ГАМАРДЖОБА ГЕНАЦВАЛЕ] ЭЭЙ ДЭВУШКА

чували бажання місцевих мешканців допомогти. На запитання „Чому ви так підтримуєте нашу країну та українців?" відповідь була практично одна: „Україна має відстояти себе й перемогти у війні з Росією! Інакше наступною жертвою Кремля стане Грузія" Ми дружно з нашим маріупольським котом Марселем полетіли до Гре

E-TYPE BACK IN THE LOOP

Я І МІЙ КІТ МАРСЕЛЬ ПОЛЕТІМИ ДО ГРЕЦІЇ НА ОСТРІВ КРИТ

ЗАПАХ КАВИ

СНОСКА 366

ції до Греції, на острів Крит. Я згадала про свої бажання які зафіксувала в новорічну ніч. О так, там був прекрасний Крит — початок європейської цивілізації й початок нашого нового життя. Аеропорт, багато людей з усіх континентів. Шум, радісні зустрічі, запах кави. Серед тих, хто зустрічає, шукаємо поглядом наших покровителів. Ось нарешті довгоочікувана зустріч з моїми

Дуже дякую професору Сергію Сегеді за яскраві пости у ФБ про життя на мого кота Марселя у 2022 р.

366 колегами. Скільки душевних і фізичних сил, скільки часу наші чудові друзі витратили на те, щоб ми з чоловіком Василем та котом Марселем отримали віру в майбутнє. Як увісні: зі зруйнованого Маріуполя, після безлічі обстрілів, ми потрапили на благословенний грецький острів Крит. Звичайно, нас зустрічали наші ангели – життєстверджувальна Дземма Харлафтіс, директорка Інституту середземноморських дослід

ПОДУМАЛА ЩО ЗА СПИНОЮ В НИХ Є КРИЛА | ЛЮДИНА НЕ ЛІТАЄ А КРИЛА МАЄ! Л. КОСТЕНКО

жень, і чарівна дослідниця цього інституту Аліна Сидоренко, завдяки яким ми вдихнули п'янкий аромат Криму. Коли я побачила наших прекрасних рятувальницю, то подумала, що в них є крила за спиною... Але це вже інша історія.

ЯЗЫК ДО КИЕВА ДОВЕДЕТ

ЛЮДИНА НЕ ЛІТАЄ А КРИЛА МАЄ

PER ASPERA AD ASTRA @ MRPL

Маріуполь пройшов крізь безліч випробувань, зазнав багатьох змін протягом своїх понад 200 років існування: від скромного козацьо

Марюйполь | Кієво

рого поселення до потужного промислового промислового центру. Він завжди був свідком і учасником важливих подій та змін незважаючи на складні часи революції та війни, Маріуполь знаходив способи відновитись й розвиватися. Він долав труднощі завдяки силі та наполегливості своїх мешканців які прагнули кращого життя й процвітання для свого міста. Останні події, пов'язані з російською окупацією прине

сли нові випробування та біль. Незважаючи на це, дух Маріуполя залишається непохитним, а його мешканці продовжують демонструвати силу, єдність та віру у світле майбутнє. Маріуполь, будучи символом боротьби та надії, продовжує йти вперед, готовий подолати всі труднощі на своєму шляху.

МОРЕ ПО КОЛЕНО @ МАРИУПОЛЬ

Його історія говорить про важливість стійкості солідарності її прагнення миру та процвітання. Хоча попереду важкий шлях, Маріуполь та його мешканці готові прийняти виклик і йти до нових горизонтів та можливостей.

МОРЕ ПО КОЛЕНО
МОСКВА 962 КМ
Волноваха
Донецьк 105 КМ
Гранітне
Новоселівка
Бойківське
Луганськ 213 КМ
103 КМ Таганрог
Київ 634 КМ
522 КМ
Одесса
Мікільське
Старий Крим
Сартана
Н20
М14
Ново Азовськ
МАРІУПОЛЬ
Мангуш
Червоне Поле
Седове
Золота Коса
Азовське море
Ростов на Дону
164 КМ
Ялта
Білосарайська Коса
Таганрозька Затока
Урзуф
Шабельське
Евпатория 385 КМ
Краснодар 254 КМ
Бердянськ
Довжанська
Воронцовка
Ейськ
Широчанка
20 км
Керч 211 км
Тбилиси
თბილისი
833 КМ

МОРЕ ПО КОЛЕНО @ МАРИУПОЛЬ

Расстояния : МАРИУПОЛЬ

ru.distance.to

	по прямой	авто
ОДЕССА 65000	522	по Н11 11 год 45 хв. 787 км
КИЕВ 03037	634	по Н01 10 год 42 хв 784 км
ХАРЬКОВ УкрПошта 61022, Майдан Свободи	332	по Е105/М29 і Т0803 7 год 4 хв 514 км
ДОНЕЦК 83000	105	по Н20 1 год 57 хв 121 км
ЛУГАНСК 91000	210	по Н21 4 год 23 хв 273

Маріуполь
87500
Донецька обл

ЛУЧЧЕ СЕГОДНЯ БЫТЬ ~~[illegible]~~ АКТИВНЫМИ
ЧЕМ ЗАВТРА РАДИОАКТИВНЫМИ

Кот ~~Бегемот~~ Марсель

— Протестую, Достоевский бессмертен!
— Разве я позволил бы себе налить даме водки? Это чистый спирт!
— Не шалю, никого не трогаю, починяю примус.
— Я хотел бы служить кондуктором в трамвае, а уж хуже этой работы нет ничего на свете.

Кот ~~Матроскин~~ Марсель

«Дядя Фёдор, пёс и кот» — детская повесть Эдуарда Успенского 1973 года, открывшая цикл о Простоквашино.

— А вы поживёте с моё, — отвечает кот, — и не то узнаете. И где только я не жил! И у одних хозяев, и у других, и в библиотеке, и даже в сберегательной кассе. Я, может, столько в жизни видел, что на целую кошачью энциклопедию хватит. А вообще-то, вы здесь бездельничаете, а у меня корова не доена, Мурка моя.

62 КОТ @ МАРСЕЛЬ @ МАРИУПОЛЬ

Расстояние : Маріуполь (87500) UA
⇓
Марсель, Франція FR
MARSEILLE FRANCE

⇓

37 год (3252.9 км) такими дорогами:
E50 / M12

МАРИУПОЛЬ ЦЕ ЄВРОПА ? | 37 год | 3300 км | КОТ@МАРСЕЛЬ@МАРИУПОЛЬ

#РодинаМДУ в жало
бі.. Відійшла у за
світи докторка істо
ричних наук, профе
сорка, провідна дос
лідниця етнокульту
рної історії греків
Приазов'я ІРИНА ПОНОМАРЬОВА. Ірина Се
менівна була дуже світлою, доброю, чарівною
жінкою. Завжди посміхалася, попри викли
ки долі, адже мала неймовірну силу духу.
Приязна та мудра, в будь-якій ситуації
могла підібрати потрібні слова, виявити щиру
турботу, вселити втрачену віру. Вона мала лег
ку вдачу й гарне почуття гумору – з нею завжди
було приємно спілкуватися. Маріупольському
університету Ірина Пономарьова присвятила
понад 20 років своєї діяльності. Вчилися

неї та працювати разом із нею було честю. Вона надихала, викликала захоплення, палала своєю справою, запалюючи інтерес в інших. З її відходом у Вічність науковий світ зазнав непоправної втрати, а при житті – збагачувався цінними знаннями. Ірина Семенівна була активною вченою, дуже любила свій рідний Маріуполь, який називала грецькою столицею України. Тому свої дослідження, зокрема „польові", вона присвятила вивченню його багатої культурної спадщини та самобутнього національного колориту, а після повномасштабного вторгнення – збереженню пам'яті про нього. Колектив Маріупольского університету приносить щирі співчуття близьким і рідним Ірини Семенівни. Вона назавжди залишиться в серцях і думках всіх, хто її знав. Світла пам'ять...

#МДУ #Маріуполь #Київ #співчуття

66 Alina Ponomaryova |фб| – 04.11.2017

Irina Ponomaryova вчора ввечері відправилась у свою останню подорож – у вічність... Нещодавно вийшла її нова книга „Маріуполь на хвилях історії" – праця, в яку вона вклала всю свою любов до рідного міста, дбайливо збираючи в тому числі і спогади маріупольців.

А тепер настала черга зібрати спогади про неї саму. Друзі, колеги, студенти, знайомі, поділіться теплими ~~спогадами~~ історіями про Ірину Семенівну – радісними, зворушливими, веселими чи надихаючими. Нехай кожен добрий відгук

стане нашим подарунком їй. Дякую кожному, хто відгукнеться. Вона була і завжди залишатиметься гідною цих світлих слів

Сьогодні відбулася презентація книги моєї мами, Ірина Ponomaryova, „Маріуполь на хвилях історії". На превеликий жаль, вона не встигла потримати її в руках, але вся її любов, тепло і турбота живуть у кожному рядку цієї книги. ♥ Сергій Сегеда, дякую за вашу уважність до деталей, за чутливий некролог, за глибокі розмови і вашу щиру душу. ♥ Віра Соловйова, дякую за підтримку, натхнення і те, що допомогли мамі здійснити її мрію, випустивши цю книгу в світ. ♥ Лариса Якубова, дякую за теплі слова, цю вашу дружбу і спільну працю. ♥ Тетяна Хоружа, дякую за вашу відданість спільній з мамою справі і збереженню грецької спадщини ♥ Юлія Константинова, дякую за те, що ви були частиною маминого життя — сього

ку як студентка, а потім як колега.

♥ Ігорю Помилайло, дякую за чудову модерацію цього важливого заходу. Окрема подяка Федір Шебаніц та Olga Детюко за такі щирі й проникливі слова. Цей вечір був сповнений любові, спогадів та тепла, Ірина Семенівна назавжди залишиться в наших серцях 💙💛 Подивитись запис заходу можна ⇒ потоп Видавництво „Кит" та Нац. музей Рев. Гідності — дякую що спланували та реалізували цей проєкт! ♥

ua.moderna.com/author/iryna-ponomariova

Пономарьова Ірина

доторка історичних наук, професорка, дослідниця етнокультурної історії греків Приазов'я та інших народів регіону. Фахівчиня з історії Маріуполя і гастрономіз

ної культури греків. маріупольських греків. Кандидатська дисертація – „ЕТНІЧНА СПЕЦИФІКА ГРЕКІВ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я" Докторська дисертація – „Греки Приазов'я: етнонаціональні процеси в аспекті трансформації традиційної культури." У 1996–2001 та 2006–2012 рр. – деканеса історичного факультету Маріупольського державного університету, з 2001 по 2003 рр. – докторантка Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Запрошена професорка у Міжнародному еллінистичному університеті (International Hellenic University, Грецька республіка, м. Салоніки), запрошена професорка в Іонічному університеті (Грецька Республіка, м. Керкіра). З 2017 р. – професорка Донецького національ

ного медичного університету. З 2022 р. – запрошена дослідниця в Інституті середземноморських досліджень (Institute for Mediterranean Studies Foundation of Research and Technology, Грецька Республіка, о. Крит, м. Ретимно). Професорка Національного авіаційного університету (з 2023 р., за сумісництвом). Учасниця багатьох наукових та культурно-освітніх проєктів. Авторка 138 публікацій у наукових виданнях.

ПРО МЕНЕ

ponomaryova.org | pro-mene/

Автор 137 публікацій, з них 116 наукових та 11 навчально-методичних, з них 75 – фахові видання, зареєстровані ВАК України та міжнародні наукометричні видання. Була офіційним науковим керівником здобувачів наукових ступенів (4 захищено). У 1990 році я закінчила Донецький

державний університет і почала працю-
вати вчителем історії та заступником ди-
ректора школи. У 1993 році почала працю-
вати в Маріупольському гуманітарному інституті.
У 1997 році на спеціалізованій вченій раді
Д. 01.67.01 в Інституті національних справ і
політики НАНУ захистила кандидатську ди-
сертацію „Етнічна специфіка духовної культури
греків українського Приазов'я", відділення 070005
„Етнологія". У 1998 році була призначена
на посаду декана історичного факультету Ма-
ріупольського університету. У 2001 році всту-
пила до докторантури Київського націонал-
ного університету імені Тараса Шевченка. Після
повернення з докторантури я була призначена на
посаду декана історичного факультету Маріу-
польського державного університету (2005-2012).

У 2007 році захистила докторську дисертацію „Греки Приазов'я: етнонаціональні процеси в аспекті трансформації традиційної культури" у спеціалізованій вченій раді Д. 26.001.01 Київського національного університету імені Тараса Шевченка, відділення 07.00.05 „Етнологія". У 2008 році рішенням Атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України було присвоєно вчене звання доцента. З 2008 року – професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Маріупольського державного університету. З 2009 по 2011 рр. була активною учасницею спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій, а також членом спеціалізованої вченої ради при Миколаївському державному університеті імені Сухомлинського, відділення 07.00.05 – етнологія (історичні науки) та 07.00.06 – історіографія, джерелознавство, спеціальні історичні дисципліни. У 2013 році рішенням Атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України мені було присвоєно вчене звання професора

КЕРУЙ своєю **РЕАЛЬНІСТЮ!**

ОБИРАЙ ТЕ, ЩО ПОДОБАЄТЬСЯ

Design by litvinova_anna03

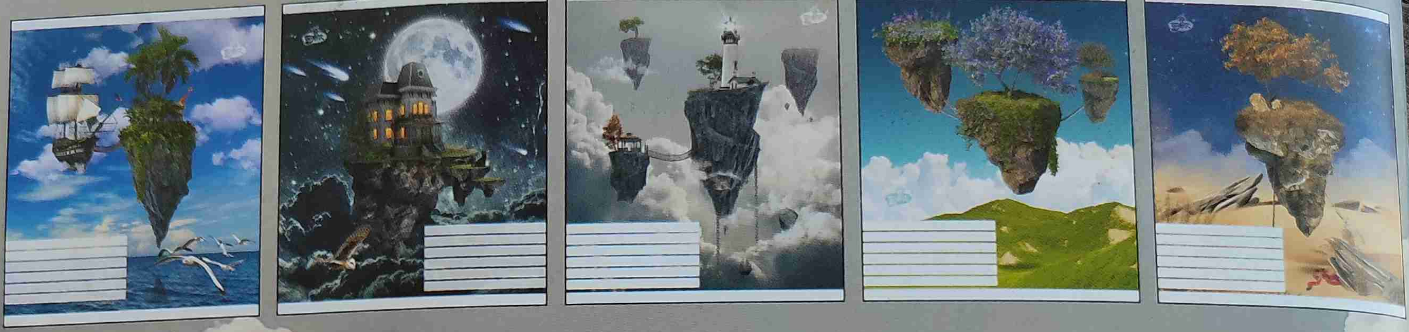

Серія «Летючий острів» №2318

36

(UA) Зошит учнівський загальний 36 аркушів у клітинку, АРТ. ТВ-7
(RU) Тетрадь ученическая общая 36 листов в клетку, АРТ. ТВ-7
(RO) (MD) Caiet 36 foi in patratele, ART. TB-7
ТУ У 22.2-24140504-003-2002

4 820058 223116

Виробник ТОВ РПА «БРІСК», 61093, м. Харків, вул. Полтавський Шлях, 117. Адреса виробництва: 61020, м. Харків, вул. Новомосковська, 4а, тел. (057) 783-31-24, e-mail: brisk-office@ukr.net, www.brisk.ua
Відповідає вимогам до виробів, що використовуються в освітньому процесі
Зроблено в Україні, 2023 р. Термін придатності необмежений